

Dorota Janiszewska, Rafał Chabowski
Polska Akademia Nauk – Warszawa

Konrad Prandecki
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PIB – Warszawa

Młodzi a kryzys gospodarczy – raport z badania *Crisis Generation Survey*

Streszczenie

Niniejszy artykuł jest raportem z badania opinii na temat kryzysu gospodarczego i finansowego oraz jego skutków, które zostało przeprowadzone w dniach od 17 kwietnia do 8 maja 2013 r. wśród 217 Europejczyków w wieku 18-30 lat za pomocą formularza zamieszczonego na stronie internetowej www.crisisgeneration.org. W artykule rozważa się wyniki badania w porównaniu z aktualnymi danymi o społecznej sytuacji młodzieży w regionie Unii Europejskiej i na świecie.

Wyniki prowadzą do wniosku, że obecny kryzys ma znacznie bardziej skomplikowane podłoże niż tylko finansowe. Młodzi ludzie mają świadomość trudnej sytuacji, ale jak sami deklarują, nie dotyczy ona ich, ani ich rodzin bezpośrednio.

Słowa kluczowe: kryzys gospodarczy, pokolenie kryzysu, młodzi wobec kryzysu, kryzys finansowy.

Kody JEL: J21, J64, J68

Wstęp

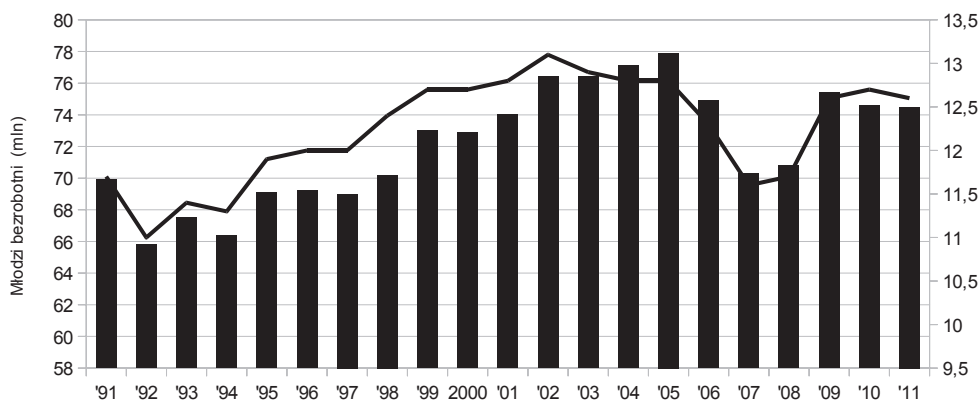
Kryzys gospodarczy, który rozpoczął się kryzysem finansowym w Stanach Zjednoczonych w 2007 roku, szczególnie mocno dotknął ludzi młodych. Według danych Międzynarodowej Organizacji Pracy, podczas gdy lata 2002-2007 charakteryzowały się spadkiem stopy bezrobocia wśród ludzi w wieku 15-24 lata (por. wykres 1), to od roku 2007 światowa liczba młodzieży poszukującej pracy zwiększyła się o 4 mln osób, osiągając w roku 2012 ponad 75 mln osób (ILO 2012a). Osoby młode stanowią 17% światowej ludności i 40% populacji bezrobotnych na świecie (WEF 2013), a globalny wskaźnik bezrobocia w grupie wiekowej 15-24 lata wyniósł 12,6% w 2011 roku (ILO 2012a). Według Międzynarodowej Organizacji Pracy, ludzie młodzi są prawie trzykrotnie bardziej zagrożeni ryzykiem bezrobocia niż dorośli (ILO 2012a), a 6 mln młodych na świecie w ogóle zaprzestało szukania jakiegokolwiek pracy (ILO 2012c).

Należy też wspomnieć o fakcie, że co prawda na ponad miliard osób w wieku 15-24 lata na świecie pracuje około połowa, ale z tego 200 mln dostaje wynagrodzenie wynoszące mniej niż 2 dolary dziennie (WEF 2013). Globalnym problemem młodzieży jest więc nie

tylko brak pracy, ale również praca nisko opłacana. Istotnym zagadnieniem jest również kwestia, iż jedna trzecia młodych zatrudnionych pracowała w roku 2011 na umowach czasowych, w porównaniu z 8,9% pracujących na takich umowach dorosłych (WEF 2013). Znaczącym globalnym problemem jest również istnienie wśród młodzieży w wieku 15-24 lata grupy określanej mianem NEET, a więc biernej społecznie, która ani nie uczy się, ani nie szkoli, ani nie ma pracy. Jej światową liczbę określa się na 357,7 mln osób, z czego 16,7 mln mieszka w krajach rozwiniętych (WEF 2013). Według Międzynarodowej Organizacji Pracy, zjawiska te powodują wysokie koszty społeczne i ekonomiczne (ILO 2012c). Brak pracy, niestabilne zatrudnienie i trudności w opłaceniu własnej egzystencji powodują, że ludzie młodzi zasilają szeregi prekariatu, który cechuje się życiem bez poczucia bezpieczeństwa i przewidywalności. Stwarza to wśród młodzieży zagrożenie poczucia „bycia niepotrzebnym”, a co za tym idzie alienacji ze społeczeństwa.

Wykres 1

Młodzi bezrobotni (w mln) i stopa bezrobocia wśród młodzieży w wieku 15-24 lata (w %) w latach 1991-2011

Źródło: Międzynarodowa Organizacja Pracy, Raport *Global Employment Trends for Youth 2012*, s. 14.

W Unii Europejskiej po wybuchu kryzysu finansowego sytuacja młodych ludzi na rynku pracy również się pogorszyła (Eurostat 2013a). Podczas gdy w roku 2008 stopa bezrobocia wśród osób w wieku 15-24 lat w UE-27 wynosiła 15,4%, to w roku 2012 już 22,1% (Eurostat 2013b). Dla przedziału wiekowego 25-29 lat stopa ta wzrosła z 8,2% w roku 2008 do 13,2% w roku 2012. We wrześniu 2013 roku stopa bezrobocia wśród młodych w wieku 15-24 w UE-28 wyniosła 23,5% (24,1% w strefie euro), co dało liczbę ponad 5,5 mln osób, z czego 3,5 mln osób przypadało na strefę euro (Eurostat 2013a). Najgorsza sytuacja panuje obecnie w Grecji, Hiszpanii i Chorwacji, gdzie stopa bezrobocia wśród młodych osób do 25. roku życia wynosi odpowiednio 57,3%, 56,5% oraz 52,8% (Eurostat 2013a). Wysokie wskaźniki bezrobocia w Unii sprawiają, że 42,1% młodych ludzi zatrudnionych jest jako pracowni-

cy tymczasowi, a liczba młodych zatrudnionych jako pracownicy niepełnoetatowi wzrosła z 25,6% w roku 2007 do 29,0% w roku 2010. Jak podaje Międzynarodowa Organizacja Pracy, 41,3% pracowników czasowych to co prawda studenci, ale zauważa się dynamiczną tendencję do podejmowania tzw. „McPracy”¹ przez młode osoby niestudujące, dla których taka forma pracy jest ostatnią instancją ratunku przed bezrobociem (ILO, 2012b). Wskazuje na to fakt, że 37,1% osób w krajach rozwiniętych zadeklarowało, że pracuje czasowo, bo nie może znaleźć stałego zatrudnienia (ILO 2012b).

Również w Polsce kryzys gospodarczy nie ominął ludzi młodych. Podczas gdy w roku 2007 bezrobotnymi było 332,7 tys. osób poniżej 24 roku życia i 485,1 tys. osób w wieku 25-34 lata, to w II kwartale 2013 roku liczby te wyniosły odpowiednio 385,2 tys. i 627,3 tys. osób (GUS 2013). Stopa bezrobocia wśród młodych do 24 roku życia wyniosła w II kwartale 2013 roku 18,3%, a wśród młodych w wieku 25-34 lata – 29,7% (GUS 2013). Jak podało Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, w 2011 roku w urzędach pracy zarejestrowanych było 730,7 tys. bezrobotnych do 30. roku życia, co stanowiło 38% ogółu bezrobotnych (MPiPS 2012). Z tej liczby, 322 tys. osób (44%) miało 25-29 lat. Udział osób z wyższym wykształceniem wśród bezrobotnych wzrósł z 6,9% w 2007 roku do 11,5% w II kwartale 2013 roku (MPiPS 2012). Ponadto, udział osób w wieku 26-30 lat zatrudnionych tymczasowo wyniósł w Polsce w 2011 roku ponad 40% (CIETT 2012). Pokazuje to szczególnie trudną sytuację absolwentów jako osób mających pierwsze doświadczenia zawodowe i będących w wieku podejmowania decyzji o założeniu własnej rodziny.

Powyższe dane jednoznacznie wskazują na fakt, że bezrobocie globalne i regionalne nadal dotyka przede wszystkim ludzi młodych, a kryzys finansowy i gospodarczy jeszcze tę tendencję pogłębił. Podane liczby wskazują na marnotrawstwo ogromnego potencjału, jakim są młodzi ludzie – tym bardziej, że obecna generacja młodych jest największą w historii (UN 2012). Kwestie te zainspirowały członków Zespołu Młodych Naukowców Komitetu Prognoz Polskiej Akademii Nauk „Polska 2000 Plus”, do zbadania opinii młodych Europejczyków i Europejczyków w wieku 18-30 lat na temat kryzysu gospodarczego i finansowego oraz jego przejawów i skutków na płaszczyźnie ekonomicznej i społecznej. W tym celu stworzono badanie *Crisis Generation Survey*, które przeprowadzono w dniach 17 kwietnia – 8 maja 2013 roku. Polegało ono na zamieszczeniu w Internecie na stronie www.crisisgeneration.org anonimowej ankiety, w polskiej i angielskiej wersji językowej, z trzydziestoma pytaniami o osobiste zdanie i odczucia na temat trwającego kryzysu gospodarczego i finansowego.

Próbę respondentów zagranicznych uzyskano dzięki nawiązaniu współpracy z koordynatorami programu Erasmus na dziewięciu uczelniach wyższych w Polsce (Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Zielonogórski, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski oraz Uniwersytet Rzeszowski), którzy drogą mailową przesłali informację o badaniu do studentów zagranicznych studiujących w ramach międzynarodowego programu wymiany studentów Erasmus. Mailing ten dotarł, we-

¹ Termin użyty po raz pierwszy przez socjologa Amitaia Etzioniego w 1986 roku na określenie pracy niskopłatnej, nie wymagającej kwalifikacji oraz nie dającej szans na rozwój i awans (Etzioni 1986).

dle szacunków koordynatorów Erasmusa na poszczególnych uczelniach, do 1443 studentów zagranicznych. Polscy respondenci rekrutowali się głównie przez portal społecznościowy Facebook, na którym zamieszczono profil badania. Razem uzyskano liczbę 217 zwróconych ankiet. W analizie odpowiedzi uwzględniono perspektywę różnic między odpowiedziami respondentów polskich i spoza Polski oraz między kobietami a mężczyznami.

Uwzględnienia podziału między płciami dokonano także ze względu na założenie, iż odpowiedzi kobiet i mężczyzn będą się różnić w kwestii osobistych odczuć kryzysu gospodarczego. Zgodnie z rezolucją Parlamentu Europejskiego z dnia 12 marca 2013 roku, kryzys gospodarczy obecnie dotyka bardziej kobiety niż mężczyzn. W rezolucji czytamy, że „Unia Europejska doświadcza największego kryzysu gospodarczego i finansowego od czasów wielkiej depresji w latach 30. ubiegłego stulecia; (...) kryzys spowodował znaczny wzrost bezrobocia we wszystkich państwach członkowskich, a zwłaszcza w państwach południa Europy; (...) kryzys ten niesie ze sobą szczególnie poważne skutki dla osób o najsłabszej pozycji w społeczeństwie, a zwłaszcza kobiet, które dotyka bezpośrednio – poprzez utratę pracy, zmniejszenie wynagrodzeń czy niepewność zatrudnienia – lub pośrednio poprzez cięcia budżetowe obejmujące sektor usług publicznych i pomoc społeczną” (European Parliament 2013a).

Pierwszy etap załamania gospodarki w USA w latach 2007-2009, który silnie dotknął przemysł (szczególnie branże budowlaną i motoryzacyjną), nazwano mianem „*man-cession*”, ze względu na fakt, iż zlikwidowane w tym okresie miejsca pracy były w 78% zajmowane przez mężczyzn, a stopa bezrobocia mężczyzn była wyższa o 1,7% od stopy bezrobocia kobiet (Wall 2009). Jednak w dalszym etapie, kryzys rozprzestrzeniając się na Unię Europejską dotknął sektor usług (w którym kobiety stanowią połowę zatrudnionych), a w sektorze publicznym wprowadzone zostały cięcia budżetowe - kobiety stanowią tu 70% zatrudnionych (European Parliament 2013a). Miało to znaczny wpływ na sytuację kobiet na rynku pracy – częściej pozostają one zatrudnione na umowach czasowych, w niepełnym wymiarze godzin (31,6% kobiet w stosunku do 8,1% mężczyzn w roku 2011), a przez to otrzymują niższe świadczenia emerytalne i rentowe oraz łatwiej je zwolnić. Należy także uwzględnić fakt, że kobiety w UE otrzymują średnio o 17% niższe wynagrodzenie od zatrudnionego na tym samym stanowisku mężczyzny (European Parliament 2013a). Choć stopa zatrudnienia kobiet w UE spadła w niewielkim stopniu z 62,8% w roku 2008 do 62,3% w roku 2011, a stopy bezrobocia kobiet i mężczyzn znalazły się w roku 2012 na zbliżonym poziomie (odpowiednio 10,7% i 10,6%), to znacznie wzrosła stopa bezrobocia młodych kobiet z 18,8% w roku 2009 do 20,8% w roku 2011 (European Parliament 2013a). Z poniższych danych autorzy kwestionariusza wywnioskowali, że między respondentkami i respondentami będą istniały znaczne różnice w postrzeganiu zjawiska kryzysu gospodarczego i jego skutków, a także w sądach na temat polityki walki z kryzysem.

Wyniki badania

Zarówno respondenci polscy, jak i spoza Polski w równym stopniu stwierdzili, że obecny kryzys to przede wszystkim kryzys gospodarczy (odpowiednio 71% osób z Polski i 79% osób z zagranicy). Następnie w równym stopniu wymieniali kryzys społeczny (69% i 72%), a w dalszej kolejności kryzys finansowy (60% i 65%). Jednocześnie, jedenastu respondentów (7 osób z Polski i 4 osób z zagranicy) zaznaczyło odpowiedź, że „nie mamy do czynienia z żadnym kryzysem”. Kolejne 6 osób zaznaczyło „żadna z powyższych odpowiedzi”, ale dało ciekawe odpowiedzi opisowe. Wskazywano m.in., że jest to kryzys polityczny, a także kryzys władzy, która nie umie zarządzać pieniędzmi lub że jest to kryzys pieniądza fiducjarnego. Z tej grupy warta zacytowania jest odpowiedź jednego z respondentów, który stwierdził, że „jest to niełatwa do uchwycenia sytuacja wyczerpywania się pewnej formuły życia politycznego, społecznego i gospodarczego. Kryzys (...) to rezultat pewnych zmian, a nie ich ostateczny skutek (...). Kryzys jest końcem pewnego paradygmatu”. Przejawami zmian, według tego respondenta, są fakty, „o których informują media: kryzys rynków finansowych (słabe banki, zadłużone państwa, pikujące indeksy giełdowe), kryzys gospodarczy (wysokie lub wzrastające bezrobocie, upadające firmy, brak zaufania przedsiębiorców w nadzieję lepszej koniunktury) i kryzys społeczny (lęk przed bezrobociem, słabnąca wiara w postęp, integrację i globalizację)”.

W kwestii zróżnicowania odpowiedzi ze względu na płeć, w analizie wyników badania wykazano, że kobiety i mężczyźni nie różnili się w odpowiedziach na pytanie, jaki kryzys, ich zdaniem, istnieje obecnie. Wśród ankietowanych, którzy podali w formularzu swą płeć (a było to 145 osób), najwięcej kobiet (70 na 93 respondentki) odpowiedziało, że jest to kryzys gospodarczy, następnie społeczny (65 na 93), a w dalszej kolejności finansowy (52 na 93). Wśród mężczyzn liczby te kształtowały się następująco: kryzys gospodarczy zaznaczyło 39 na 52 respondentów, a głosy, że jest to kryzys społeczny i finansowy rozłożyły się po równo (po 34 odpowiedzi). Perspektywa, że obecnie kryzys finansowy zszedł na dalszy plan, a obywatele muszą się teraz mierzyć z kryzysem gospodarczym i społecznym, zgodna jest z postrzeganiem rozwoju kryzysu przez komisje Parlamentu Europejskiego. Sprawozdanie Komisji Praw Kobiet i Równouprawnienia Parlamentu Europejskiego „w sprawie wpływu kryzysu gospodarczego na równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz na prawa kobiet” z dnia 28 lutego 2013 r. wskazuje, iż „od 2008 roku rytm gospodarki wyznaczają następujące po sobie kryzysy: finansowy, gospodarczy, a obecnie społeczny. Ten ostatni kryzys jest zdecydowanie niedoceniany przez rządy europejskie (...) konsolidacja budżetów państw członkowskich zdecydowanie przyćmiła kryzys społeczny, który nasila się wraz z kolejnymi etapami kryzysu gospodarczego” (European Parliament 2013b).

Najczęściej udzielaną odpowiedzią na pytanie „Gdzie według Ciebie istnieje obecny kryzys gospodarczy?”, zarówno wśród respondentów polskich (53%), jak i zagranicznych (59%), było wskazanie na jego obecność w Unii Europejskiej. Dopiero w dalszej kolejności wymieniano kryzys na świecie (46% Polaków i 47% cudzoziemców) i w Stanach Zjednoczonych (twierdziło tak 26% Polaków i 34% cudzoziemców). Perspektywa młodych Europejczyków, że kryzys ogniskuje się obecnie w Unii Europejskiej jest z pewnością spo-

wodowana przedłużającym się kryzysem w strefie euro. W związku z funkcjonującym obrazem Polski jako „zielonej wyspy na czerwonym morzu kryzysu” (Baj 2013), autorzy badania wysunęli przypuszczenie, że w odpowiedziach na powyższe pytanie pojawią się istotne statystycznie różnice w odpowiedziach pomiędzy Polakami a obywatelami innych państw. Okazało się, że badani z Polski i spoza Polski w równym stopniu, z równą częstotliwością twierdzili, iż mamy do czynienia obecnie z kryzysem na świecie (chi-kwadrat (1) = 0,025; $p > 0,5$), w USA (chi-kwadrat (1) = 0,802; $p > 0,1$) oraz w Unii Europejskiej (chi-kwadrat (1) = 0,222; $p > 0,5$). Różnili się natomiast co do twierdzenia, że kryzys występuje obecnie w ich kraju – badani z Polski znacznie częściej niż badani spoza Polski (41 osób z Polski w stosunku do 8 osób z zagranicy) stwierdzali, że kryzys istnieje w ich kraju. Wskazuje to, że mimo medialnych i politycznych zapewnień, że kryzys gospodarczy nie dotyka Polski, społeczne odczucia młodych potwierdzają obecność kryzysu w naszym kraju.

Wykres 2

Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie „Jaki typ kryzysu Twoim zdaniem istnieje obecnie?”

Źródło: opracowanie na podstawie wyników badań własnych.

Jeśli chodzi o kwestię fazy kryzysu gospodarczego, zdecydowana większość respondentów (63% polskich i tyle samo zagranicznych) przyznała, że obecnie znajdujemy się w samym jego środku. Jednocześnie, 14% Polaków i 12% cudzoziemców stwierdziło, że „prawdziwy kryzys gospodarczy dopiero przed nami”. Respondenci polscy szacowali najczęściej, że obecny kryzys gospodarczy wygaśnie dopiero około 2020 roku, a wśród respondentów zagranicznych najczęściej wymienianą datą zakończenia kryzysu był rok 2016. Niektórzy respondenci zagraniczni wskazywali, że zakończenie to będzie miało postać „eksplozji” obecnego systemu, która będzie zarazem „początkiem nowego systemu”.

W odpowiedzi na pytanie, co spowodowało obecny kryzys gospodarczy, respondenci z Polski i zagranicy byli zgodni, że jest to wina nieprawidłowego funkcjonowaniu ban-

ków i instytucji finansowych (odpowiednio 68% odpowiedzi z Polski i 80% z zagranicy). Następnie Polacy wskazywali jako przyczynę kryzysu zadłużanie się krajów (49%) i nieprawidłowe funkcjonowanie gospodarki światowej (40%), a respondenci spoza Polski w odwrotnej kolejności: nieprawidłowe funkcjonowanie gospodarki światowej (44%) i zadłużanie się krajów (34%). Kryzys finansowy w Stanach Zjednoczonych wskazało w tym pytaniu 21% Polaków i 24% osób z zagranicy. Jest to dowodem na szersze spojrzenie ankietowanych na zjawisko kryzysu, którego nie ograniczają tylko do krachu finansowo-bankowego w USA w 2007 roku. Potwierdzają to odpowiedzi otwarte, które mówią, że przyczyną kryzysu są m.in.: nieprawidłowe funkcjonowanie rządu, system długu publicznego (według jednego z respondentów „powinien być on nielegalny”), proceder rozliczania podatków w rajach podatkowych, chciwość, brak odpowiedzialności i norm moralnych, konsumpcjonizm, kryzys demograficzny czy upadek przemysłu na Zachodzie i uzależnienie gospodarek rozwiniętych od wrażliwego i chwiejnego sektora finansowego (szczególnie po deregulacji lat 80. i 90. XX wieku).

Wykres 3

Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie: „Co według Ciebie spowodowało obecny kryzys gospodarczy?”

Źródło: jak w wykresie 2.

Jeśli chodzi o kwestię, z czym utożsamiają młodzi Europejczycy zjawisko obecnego kryzysu gospodarczego, to w pierwszej kolejności podawane są jego przejawy w postaci wzrostu bezrobocia (72% wskazań wśród respondentów polskich i 70% wśród respondentów zagranicznych) oraz wzrostu ubóstwa (odpowiednio 33% i 48%). W dalszej kolejności podawano takie przejawy kryzysu, jak spadek produktu krajowego brutto (31% respondentów polskich i 16% zagranicznych) oraz problemy banków z płynnością (18% responden-

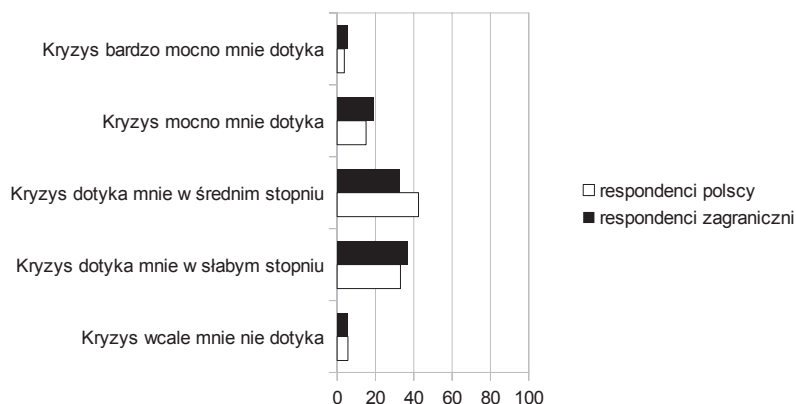
tów zagranicznych). Wśród odpowiedzi otwartych wskazywano jeszcze takie kwestie, jak: „postępujące bogacenie się zamożnych (politycy, koncerny), a pogorszenie się sytuacji całej reszty (zwykli pracownicy, drobni handlowcy, małe przedsiębiorstwa)”, „brak zdrowych, stanowionych przez państwo, podstaw do prowadzenia działalności gospodarczej”. Na pytanie, czego ankietowani najbardziej obawiają się w związku z kryzysem gospodarczym, najczęściej wymienianą odpowiedziami były: bezrobocie (74% wskazań respondentów polskich i 73% wskazań respondentów zagranicznych), ubóstwo (38% respondentów zagranicznych i 24% polskich) oraz popadnięcie w długi (29% respondentów polskich i 22% zagranicznych). Wskazuje to, że bezrobocie, a co za tym idzie – ubóstwo to w percepcji młodzieży największe zagrożenia ich egzystencji, co odpowiada interpretacji międzynarodowych danych wymienionych na początku artykułu.

Ciekawe odpowiedzi uzyskano na pytanie, jak bardzo kryzys gospodarczy jest odczuwalny przez respondentów. Autorzy ankiety przypuszczali, że zgodnie z podanymi międzynarodowymi statystykami, badani młodzi ludzie określą się jako mocno dotknięci przez kryzys. Mimo ujawnionych w badaniu obaw przed bezrobociem i ubóstwem, ankieta pokazała, że kryzys gospodarczy dotyka respondentów w stopniu średnim (wśród Polaków odpowiedziało tak 42%, wśród cudzoziemców 32%) i słabym (odpowiednio 33% i 36%). Analiza wskazała, że obie grupy odczuwają kryzys gospodarczy w równym stopniu (statystyka Z testu Manna-Whitneya=0,081; $p>0,9$). Jeśli chodzi o wyniki w odniesieniu do płci respondentów, to nie istnieją istotne statystycznie różnice w sposobie odpowiedzi na to pytanie pomiędzy kobietami i mężczyznami: obie płcie twierdzą, iż odczuwają kryzys w równym stopniu (statystyka Z testu Manna-Whitneya=0,221; $p>0,9$).

Jednocześnie, odpowiedzi na inne pytania podważają średnie i słabe oddziaływanie kryzysu na młodych ankietowanych. W odpowiedzi na pytanie „W jaki sposób zetknąłeś się

Wykres 4

Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak bardzo kryzys gospodarczy jest przez Ciebie odczuwalny?”

Źródło: jak w wykresie 2.

z kryzysem gospodarczym?”, 34% ankietowanych Polaków przyznało, że w ich otoczeniu (rodzina lub znajomi) ktoś stracił pracę. Tyle samo Polaków przyznało, że musiało zredukować wydatki. Kolejnymi problemami młodych Polaków w zetknięciu z kryzysem gospodarczym są pogorszenie warunków bytowych (24% wskazań) i niemożność znalezienia pracy (19%). Dla porównania, wśród osób z zagranicy 25% stwierdziło, że musiało w obliczu kryzysu zredukować wydatki, dla 25% pogorszyły się warunki bytowe, a 23% ankietowanych cudzoziemców przyznało, że ktoś z rodziny lub znajomych stracił pracę. Również odpowiedzi otwarte wskazują na szerokie spektrum problemów, które dotyczą młodych ludzi w czasach kryzysu. Są to m.in. konieczność płacenia wyższego czynszu lub niemożność wynajęcia mieszkania ze względu na niskie dochody, zmniejszenie możliwości znalezienia pracy, konieczność emigracji, by, jak to ujął jeden z respondentów, „zacząć normalnie zarabiać”, zaleganie z zapłatą za usługi przez podwykonawców oraz zaległości w wypłacie wynagrodzeń dla pracowników, cięcia w stypendiach dla studentów. Kilku respondentów podkreśliło emocjonalny wpływ kryzysu, który spowodował poczucie niepewności o przyszłość, przy konstatacji, że „politycy próbują podtrzymywać system, który jest już martwy”.

Ponadto, według respondentów, kryzys gospodarczy wpłynął negatywnie na ich zarobki (dla 39% badanych osób z zagranicy i dla 36% Polaków). Analiza nie wykazała różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami w zakresie tego, czy, zdaniem badanych, kryzys wpłynął na ich zarobki (chi-kwadrat (1) = 0,076; $p > 0,5$). Natomiast okazało się, że istnieją różnice między badanymi z Polski i spoza Polski w zakresie tego, czy kryzys wpłynął na ich zarobki – badani spoza Polski częściej niż badani z Polski twierdzili, że kryzys wpłynął na nie negatywnie (chi-kwadrat (1) = 5,264; $p < 0,05$). Może to mieć swoje podłoże w fakcie, iż Unia Europejska jako całość odnotowała w latach 2010-2013 zmniejszenie płac o 0,7%, a strefa euro o 0,1% (BBC 2013).

W toku badania okazało się, że zjawisko kryzysu gospodarczego, zdaniem respondentów, nie będzie decydujące, jeśli chodzi o ich plany prokreacyjne. Na zadane pytanie „Jak kryzys gospodarczy wpłynął na Twoje plany założenia rodziny?”, znaczna część ankietowanych (49% osób z zagranicy i 46% osób z Polski) przyznała, że „kryzys nie ma wpływu na moje plany założenia rodziny”. Jednocześnie, 23% cudzoziemców i 26% Polaków zadeklarowało, że przełoży decyzję o założeniu rodziny, kiedy kryzys minie. Autorów badania zastanowiła kwestia, jaka zależność istnieje między stopniem odczuwania kryzysu a planami dotyczącymi założenia rodziny. Analiza wykazała, że najsilniej odczuwały kryzys osoby, które stwierdziły, że „chcę mieć mniej dzieci niż planowałam/planowałem” oraz te, które odpowiedziały, że „przełożą założenie rodziny jak kryzys minie”, a najsłabiej kryzys odczuwały osoby, które stwierdziły, że „kryzys nie ma wpływu na moje plany założenia rodziny”. Zależność ta okazała się istotna statystycznie zarówno wśród kobiet (chi-kwadrat (df=2) na podstawie testu H-Kruskala-Wallisa=20,44; $p < 0,001$), jak i wśród mężczyzn (chi-kwadrat (df=2) na podstawie testu H-Kruskala-Wallisa=10,952; $p = 0,004$), a także wśród badanych spoza Polski (chi-kwadrat (df=2) na podstawie testu H-Kruskala-Wallisa=7,136; $p < 0,05$), jak i z Polski (chi-kwadrat (df=2) na podstawie testu H-Kruskala-Wallisa=23,139; $p < 0,001$).

W kwestii, jakie czynniki mogą ochronić młodą osobę przed skutkami kryzysu gospodarczego, Polacy sceptycznie oceniali, iż może to być zdobyte wykształcenie. Przekonanie, że wykształcenie nie ochroni przed kryzysem wyraziło 58% polskich ankietowanych. Wśród respondentów zagranicznych głosy rozdzieliły się prawie po równo między wypowiedzi, że wykształcenie ochroni (39%) i nie ochroni (37%) przed skutkami kryzysu. Polacy zdecydowanie odrzucają zrzeczanie się w związkach zawodowych, w których członkostwo, według ankietowanych, nie chroni przed kryzysem gospodarczym (przyznało tak 52% polskich ankietowanych). Ma to na pewno związek z faktem, że aż 94% respondentów polskich nie jest członkami żadnego związku zawodowego. W przypadku respondentów zagranicznych, którzy w prawie połowie (48%) zadeklarowali się jako członkowie związku zawodowego, zdania były podzielone: za poglądem, że związki zawodowe chronią przed kryzysem opowiedziało się 38%, a przeciw było 42%.

Ten wyraźny sceptycyzm oraz świadomość zdania na siebie w obliczu kryzysu, może mieć wpływ na fakt, że w razie wystąpienia kryzysu w kraju pochodzenia respondentów, najczęściej deklarowaną reakcją młodych ludzi byłaby emigracja (46% wskazań respondentów zagranicznych i 42% respondentów polskich). Jako główne kierunki emigracji podawano Wielką Brytanię, Niemcy i Szwecję. Jednakże równocześnie 38% ankietowanych Polaków i 22% cudzoziemców przyznało, że nie wie, jakie działania podejmie w obliczu kryzysu w ich kraju.

Być może nakłada się na to rozczarowanie wyrażone opinią znacznej części ankietowanych Polaków, że ich państwo nie podejmuje żadnych działań w celu walki z kryzysem gospodarczym (twierdzi tak 37% ankietowanych osób). Polscy ankietowani przyznają, że jeśli rząd prowadzi jakies działania, to koncentrują się one wokół cięć w wydatkach socjalnych (28% wskazań), prywatyzacji (16% wskazań) oraz organizacji staży i praktyk z urzędów pracy (16% wskazań). Dla porównania „antykrzysowych” działań ze strony rządów w Unii Europejskiej, większość ankietowanych osób z zagranicy wskazywała na rządową pomoc dla banków i instytucji finansowych (54%), następnie na cięcia w wydatkach socjalnych (48%) i zamrożenie płac (22%). Wyniki te wskazują, że w odpowiedzi na kryzys polski rząd oraz rządy europejskie prowadzą szeroko zakrojoną politykę oszczędnościową i młodzi obywatele są tego świadomi. Jednocześnie respondenci są w większości krytycznie do tej polityki nastawieni, gdyż 60% ankietowanych Polaków i 56% ankietowanych cudzoziemców twierdzi, iż jest ona nieskuteczna w walce z kryzysem.

Podsumowanie

Celem przeprowadzenia badania *Crisis Generation Survey* była chęć poznania zdania młodych Europejczyków na temat przejawów i skutków kryzysu gospodarczego. Analiza wykazała, że młodzi ludzie są świadomi istnienia kryzysu gospodarczego, a ich wiedza na temat jego przyczyn i przejawów jest szeroka i nie bazuje tylko na doniesieniach medialnych, ale na własnych obserwacjach i doświadczeniach. Młodzi Europejczycy objęci badaniem są ponadto świadomi trudnej sytuacji na rynku pracy, mimo że deklarują, iż kryzys

gospodarczy dotyka ich w średnim i słabym stopniu. Najbardziej obawiają się bezrobocia i ubóstwa, które, ich zdaniem, pogłębiły się od czasu wybuchu kryzysu finansowego w 2007 roku. Odpowiedzi respondentów wskazują na obawy przed pogorszeniem się ich aktualnej sytuacji materialnej i niepewność co do przyszłości. Uczucia te towarzyszą młodym ludziom nie tylko w Europie, ale i na świecie, o czym donosił m.in. "The Economist" (2013a). Oznacza to, że trudna sytuacja młodych ludzi na rynku pracy jest powszechnym zjawiskiem w dzisiejszym świecie, a doświadczenie zjawiska tak rozległego kryzysu gospodarczego pogłębiło jeszcze uświadomienie sobie tego faktu.

Obecny stan rzeczy wskazuje na kilka możliwych scenariuszy rozwoju sytuacji. W przypadku dalszego rozwoju kryzysu, najbardziej prawdopodobne jest, że młodzi ludzie, jak zadeklarowali w badaniu, będą częściej emigrować w poszukiwaniu lepszych warunków pracy i życia do zachodnich krajów wysoko rozwiniętych. Zdecydowanie mniej prawdopodobna, ale nie dająca się wykluczyć byłaby sytuacja, w której młodzi ludzie zaczęliby zrzekać się i demonstrować we własnym kraju w celu zmuszenia rządów do rozwiązania problemu bezrobocia. Inny niepożądany scenariusz mogłoby stanowić utrzymywanie *status quo*, a nawet jego pogarszanie przez rozszerzenie się grupy zasilającej szeregi prekariatu. Mogłoby to stanowić potencjalny czynnik sprawczy dla wybuchu społecznego na kształt zamieszek w krajach arabskich. Zarówno rezygnacja lub „głosowanie nogami” w postaci cichej emigracji z kraju (w przypadku Polski), jak i głośne wyrażanie niezadowolenia na ulicy (np. w Hiszpanii czy Grecji) to scenariusze ostateczne i groźne, a rządy krajów europejskich muszą uczynić wszystko, by do nich nie dochodziło.

Wydaje się jednak, że Unia Europejska zdecydowała się przełamać impas obecnego stanu rzeczy. W grudniu 2012 roku Komisja Europejska, a w czerwcu 2013 roku Rada Europejska, zatwierdziły tzw. *Gwarancję dla młodzieży* – pakiet inicjatyw na rzecz zatrudnienia ludzi młodych, przeznaczony przede wszystkim dla młodzieży poszukującej pracy oraz młodych osób z grupy NEET. Gwarancja ma zapewnić wszystkim młodym ludziom do lat 25 otrzymanie oferty zatrudnienia, możliwości dalszego kształcenia, przyuczenia do zawodu lub praktyk zawodowych w ciągu czterech miesięcy od zakończenia nauki lub od utraty pracy. Biorąc pod uwagę, że koszty gospodarcze braku integracji z unijnym rynkiem pracy 14 mln młodych ludzi do 29. roku życia zostały oszacowane przez Eurofound (Europejską Fundację na rzecz Poprawy Warunków Życia i Pracy) na ponad 150 mld euro rocznie, tj. na 1,2% unijnego PKB (w przypadku niektórych państw, jak np. Bułgaria, Cypr, Grecja, Irlandia, Łotwa, Polska, Węgry i Włochy jest to co najmniej 2% PKB) (European Commission 2012), koszt inwestycji w celu podniesienia stopy zatrudnienia wśród młodych ludzi, szacowany przez ILO na 21 mld euro rocznie (Andor 2013), jest znacznie niższy.

Inicjatywy na rzecz zwiększenia zatrudnienia wśród młodzieży podejmują także poszczególne kraje członkowskie. W połowie roku 2013 w Niemczech Federalne Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej oraz Federalna Agencja Pracy uruchomiły program szkoleniowy „The Job of My Life” (BA 2013), skierowany do osób bez wykształcenia zawodowego w wieku 18-35 lat chcących podjąć naukę zawodu i pracę w Niemczech, a także do osób bezrobotnych posiadających wykształcenie w zawodach medycznych, technicznych, z branży IT, gastronomii i hotelarstwa chcących podjąć pracę w Niemczech. Program ma bazować

na sprawdzonym w Niemczech systemie dualnego kształcenia, który oprócz teoretycznej nauki zawodu zakłada równoczesną praktykę w zakładzie pracy. System ten jest na tyle skuteczny, że stopa bezrobocia ludzi młodych w Niemczech wynosząca w 2012 roku 8,1% była najniższa spośród wszystkich krajów unijnych (Eurostat 2013c). Oczekiwać można znacznego powodzenia tego programu, zwłaszcza wśród najbardziej dotkniętej bezrobociem młodzieży z południa Europy.

Wyżej wymienione przykłady wskazują, że istnieją szerokie możliwości działania w celu zwalczania bezrobocia wśród młodych ludzi. Rośnie bowiem powszechna świadomość, że młodzi ludzie stanowią ogromny potencjał, który nie może być marnotrawiony.

Bibliografia

- Andor L. (2013), *Laszlo Andor: zahamowano wzrost bezrobocia, to dobra wiadomość dla Europy*, – wywiad dla Onet.pl z 20.09.2013, <http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/laszlo-andor-zahamowano-wzrost-bezrobocia-to-dobra-wiadomosc-dla-europy/jwnjh>
- BA (2013), *The Job of My Life*, Oficjalna strona programu, Bundesagentur fur Arbeit, <http://www.thejobofmylife.de/en/home.html>
- Baj L. (2013), *Europa się dusi. Zaciskanie pasa wpędza nas w recesję*, „Gazeta Wyborcza” 15.05.2013, <http://wyborcza.biz/biznes/51,100896,13917456.html?i=2>
- BBC (2013), *UK wages decline among worst in Europe*, “BBC News Business” 11.08.2013, <http://www.bbc.co.uk/news/business-23655605>
- CIETT (2012), *The agency work industry around the world*, Raport Międzynarodowej Konfederacji Prywatnych Agencji Zatrudnienia CIETT, Bruksela, http://www.ciett.org/fileadmin/templates/ciett/docs/Stats/Ciett_econ_report_2012_final.pdf
- Etzioni A. (1986), *The Fast-Food Factories: McJobs are Bad for Kids*, “The Washington Post” 24.08.1986, <http://www.gwu.edu/~ccps/etzioni/B170.html>
- European Commission (2012), *Zatrudnienie wśród młodzieży: Komisja proponuje pakiet środków*, z 5.12.2012, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1311_pl.htm
- European Parliament (2013a), *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12.03.2013 w sprawie wpływu kryzysu gospodarczego na równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz na prawa kobiet*, (2012/2301 (INI)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0073+0+DOC+XML+V0//PL>
- European Parliament (2013b), *Sprawozdanie Komisji Praw Kobiet i Równouprawnienia Parlamentu Europejskiego z dnia 28.02.2013 w sprawie wpływu kryzysu gospodarczego na równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz na prawa kobiet*, (2012/2301 (INI)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2013-0048&language=PL#title2>
- Eurostat (2013a), *Euro area unemployment rate at 12,2%*, Eurostat, Komunikat nr 159/2013, z dnia 31.10.2013, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-31102013-BP/EN/3-31102013-BP-EN.PDF

- Eurostat (2013b), *Youth unemployment rate by sex, age and country of birth*, Eurostat, z dnia 9.01.2014, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?sessionId=9ea7d07e30dab4e77dd88017440388d4f21e2bb8aeaf.e34MbxSaHmMa40LbNiMbxMc34Te0>
- Eurostat (2013c), *Youth unemployment rate - % of active population in the same age group*, Eurostat, 19.12.2013, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tipslm80&plugin=0>
- GUS (2013), *Bezrobocie rejestrowane I-II kwartał 2013 r.*, GUS, Warszawa, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PW_bezrobocie_rejestrowane_2kw_2013.pdf
- ILO (2012a), *Global Employment Trends for Youth 2012*, International Labour Office, Genewa, http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/youth/2012/WCMS_180976/lang--en/index.htm
- ILO (2012b), *Temporary, Part-time Jobs: A Trap for Youth?*, International Labour Office, Genewa, http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/youth/2012/WCMS_180991/lang--en/index.htm
- ILO (2012c), *The youth employment crisis: a call for action*, Rezolucja, International Labour Office, Genewa 2012, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_185950.pdf
- MPiPS (2012), *Młodzi w liczbach*, Załącznik I do Programu „Młodzi na rynku pracy”, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, <http://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/art,5543,5779,program-mlodzi-na-ryнку-pracy.html>
- “The Economist” (2013a), *Generation jobless*, *The Economist* z 27.04.2013, <http://www.economist.com/news/leaders/21576663-number-young-people-out-work-globally-nearly-big-population-united>
- “The Economist” (2013b), *Why is the youth unemployment so high?*, 8.05.2013.
- UN (2012), *Secretary-General, in Message for International Youth Day, Warns against Creating ‘Lost Generation of Squandered Talent and Dreams’*, United Nations z 8.08.2012, <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sgsm14451.doc.htm>
- Wall H.J. (2009), *The „Man-Cession” of 2008-2009: It’s Big but It’s not Great*, “The Regional Economist” 10.2009, Bank Rezerwy Federalnej St. Louis, <http://www.stlouisfed.org/publications/re/articles/?id=1712>
- WEF (2013), *Global Agenda Council on Youth Unemployment 2013 - Visualization*, World Economic Forum, <http://www.weforum.org/community/global-agenda-councils/youth-unemployment-visualization-2013>
- <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2013/05/economist-explains-why-youth-unemployment-so-high>

Young People and the Economic Crisis – *Crisis Generation Survey* Report

Summary

This article is based on a report made on the audit opinion on the financial and economic crisis and its consequences. It was conducted from 17th April to 8th May

2013 among 217 Europeans aged 18-30, using the form on the website www.crisis-generation.org. The article contains results of the study, compared with the current data on the social situation of young people in a European Union region and in the world. Its results lead to the conclusion that the current crisis has a much more complicated than just the financial backing. Young people are aware of the difficult situation, but as they declare their families are not directly affected.

Key words: economic crisis, crisis generation, young people and the crisis, financial crisis.

JEL codes: J21, J64, J68

Молодые люди и экономический кризис – отчет об исследовании «Crisis Generation Survey»

Резюме

Настоящая статья – отчет об обследовании мнения об экономическом и финансовом кризисе, а также о его последствиях, проведенном с 17 апреля по 8 мая 2013 года среди 217 европейцев в возрасте 18-30 лет с помощью формуляра, помещенного на веб-сайте www.crisisgeneration.org. В статье рассматриваются результаты исследования, сопоставляя их с актуальными данными о социальном положении молодежи в регионе Европейского Союза и в мире. Результаты приводят к заключению, что у нынешнего кризиса намного более сложная почва, нежели только финансовая. Молодые люди осознают свое трудное положение, но, как они сами заявляют, оно не касается непосредственно их ни их семей.

Ключевые слова: экономический кризис, поколение кризиса, молодые люди перед лицом кризиса, финансовый кризис.

Коды JEL: J21, J64, J68

Artykuł nadesłany do redakcji w styczniu 2014 r.

© All rights reserved

Afiliacja:

mgr Dorota Janiszewska

mgr Rafał Chabowski

Szkoła Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk

ul. Nowy Świat 72

00-330 Warszawa

tel.: 22 826 71 81

dr Konrad Prandecki
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PIB
ul. Świętokrzyska 20
00-002 Warszawa
tel.: 22 505 44 44
e-mail: konrad.prandecki@ierigz.waw.pl